

Maciej Barczewski

UNIWERSALNY SYSTEM OCHRONY PRAW AUTORSKICH

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

UNIWERSALNY SYSTEM OCHRONY PRAW AUTORSKICH

Maciej Barczewski

**UNIWERSALNY
SYSTEM OCHRONY
PRAW AUTORSKICH**

**Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego
Gdańsk 2020**

Recenzent

dr hab. Bartosz Wojciechowski, prof. UŁ

Redakcja, skład i łamanie

Violet Design / Wioletta Kowalska

Projekt okładki i stron tytułowych

Jan Rutka

Publikacja sfinansowana ze środków Dziekana Wydziału Prawa
i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Uniwersytet Gdański

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

© Copyright by Wolters Kluwer

ISBN 978-83-8206-040-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel./fax 58 523 11 37, tel. 725 991 206

e-mail: wydawnictwo@ug.edu.pl

www.wyd.ug.edu.pl

Księgarnia internetowa: www.kiw.ug.edu.pl

Druk i oprawa

Zakład Poligrafii Uniwersytetu Gdańskiego

ul. Armii Krajowej 119/121, 81-824 Sopot

tel. 58 523 14 49; fax 58 551 05 32

SPIS TREŚCI

WYKAZ SKRÓTÓW	9
WSTĘP	11
ROZDZIAŁ I	
TRAKTATOWE PODSTAWY UNIWERSALNEGO SYSTEMU	
OCHRONY PRAW AUTORSKICH	13
1. Uwagi wprowadzające	13
2. Akt paryski Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych	18
2.1. Geneza	18
2.2. Kolejne wersje tekstu konwencji	23
2.2.1. Akt berneński – 1886 r.	23
2.2.2. Dodatkowy akt paryski – 1896 r.	23
2.2.3. Akt berliński – 1908 r.	24
2.2.4. Dodatkowy protokół berneński – 1914 r.	25
2.2.5. Akt rzymski – 1928 r.	26
2.2.6. Akt brukselski – 1948 r.	27
2.2.7. Akt sztokholmski – 1967 r.	28
2.2.8. Akt paryski – 1971 r.	29
2.3. Przedmiotowy zakres ochrony	30
2.4. Podmiotowy zakres ochrony	36
2.4.1. Kryterium autorstwa	36
2.4.2. Kryterium obywatelstwa	38
2.4.3. Kryterium miejsca pobytu	39
2.4.4. Kryteria szczególne	40
2.5. Czasowy zakres stosowania konwencji	43
2.6. Zasady ochrony konwencyjnej	43
2.6.1. Zasada asymilacji	43
2.6.2. Zasada automatyzmu i niezależności ochrony	47

2.7. Uprawnienia przewidziane w konwencji	48
2.7.1. Prawa osobiste (art. 6 ^{bis})	49
2.7.2. Prawo zezwalania na tłumaczenie (art. 8)	50
2.7.3. Prawo zezwalania na reprodukcję (art. 9)	50
2.7.4. Prawo zezwalania na wystawienie, wykonanie i recytację dzieła (art. 11, 11 ^{ter})	51
2.7.5. Prawa nadawcze (art. 11 ^{bis})	52
2.7.6. Prawo zezwalania na opracowanie dzieła zależnego (art. 12)	62
2.7.7. Prawo zezwalania na nagranie dzieła (art. 13)	62
2.7.8. Prawa filmowe (art. 14)	63
2.7.9. Prawo do wynagrodzenia za odsprzedaż oryginału dzieła (art. 14 ^{ter})	64
2.8. Ograniczenia ochrony konwencyjnej	65
2.9. Czasowe ramy ochrony uprawnień	69
2.10. Szczególne ułatwienia dla państw rozwijających się	72
3. Powszechna konwencja o prawie autorskim	76
3.1. Geneza i stosunek do Konwencji berneńskiej	76
3.2. Zakres ochrony konwencyjnej	78
3.3. Formalne przesłanki ochrony	82
3.4. Zasada asymilacji i uprawnienia przewidziane w konwencji	84
3.5. Czasowe ramy ochrony uprawnień	89
4. Podsumowanie	91

ROZDZIAŁ II

ROZWÓJ UNIWERSALNEGO SYSTEMU OCHRONY PRAW AUTORSKICH POD WPŁYWEM STOSUNKÓW HANDLOWYCH

I WSPÓŁCZESNEGO POSTĘPU TECHNICZNEGO

1. Porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej (TRIPS)	93
1.1. Geneza	93
1.2. Charakter porozumienia i jego stosunek do innych umów międzynarodowych	96
1.3. Zakres ochrony	98
1.4. Zasady ochrony	101
1.5. Uprawnienia przewidziane w porozumieniu	105
1.6. Ograniczenia ochrony	106
1.7. Czas ochrony	107

1.8. Dochodzenie i egzekwowanie norm	107
1.9. Rozstrzyganie sporów międzynarodowych	109
1.10. Porozumienia o współpracy WTO oraz WIPO	112
1.11. Porozumienia o wolnym handlu	113
2. Traktat WIPO o prawie autorskim	114
2.1. Geneza	114
2.2. Stosunek do innych umów międzynarodowych	117
2.3. Zakres ochrony traktatowej	118
2.4. Uprawnienia przewidziane w traktacie	119
2.4.1. Prawo zezwalania na wprowadzanie do obrotu – art. 6	119
2.4.2. Prawo najmu – art. 7	120
2.4.3. Prawo publicznego komunikowania – art. 8	121
2.4.4. Ochrona środków technicznych i informacji o zarządzaniu prawami – art. 11, 12	122
2.4.5. Prawo zezwalania na reprodukcję dzieła	125
2.5. Ograniczenia ochrony traktatowej	126
3. Podsumowanie	127

ROZDZIAŁ III

UNIWERSALNY SYSTEM OCHRONY PRAW AUTORSKICH.

CZY ISTNIEJE POTRZEBA ZMIAN AKSJONORMATYWNYCH?

1. Traktat z Marrakeszu o ułatwieniu dostępu do opublikowanych utworów osobom niewidomym, słabowidzącym i osobom z niepełnosprawnościami uniemożliwiającymi zapoznanie się z drukiem	131
1.1. Geneza	131
1.2. Zakres stosowania	133
1.3. Zobowiązania traktatowe	135
1.4. Stosunek do innych umów międzynarodowych	136
2. Podsumowanie	136

KONKLUZJE

LITERATURA

WYKAZ AKTÓW PRAWNYCH

WYKAZ SKRÓTÓW

ALAI	– l'Association Littéraire et Artistique Internationale (Międzynarodowe Stowarzyszenie Literackie i Artystyczne)
BIRPI	– Bureaux Internationaux Réunis pour la Protection de la Propriété Intellectuelle (Zjednoczone Międzynarodowe Biura Ochrony Własności Intelektualnej)
DBS	– direct broadcasting satellites (satelity nadawania bezpośredniego)
DRM	– Digital Rights Management (cyfrowe zarządzanie prawami)
Dz. U.	– Dziennik Ustaw
Dz. Urz.	– Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej (wcześniej: Dziennik Urzędowy Wspólnot Europejskich)
EIPR	– European Intellectual Property Review
FSS	– fixed service satellites (tzw. satelity klasyczne)
GATT	– The General Agreement on Tariffs and Trade (Układ ogólny w sprawie taryf celnych i handlu)
GRUR	– Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht
GRUR Int.	– Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht Internationaler Teil
HCELJ	– Hastings Communications and Entertainment Law Journal
ICTSD	– The International Centre for Trade and Sustainable Development (Międzynarodowe Centrum Handlu i Zrównoważonego Rozwoju)
IDEA	– IDEA: The Journal of Law and Technology
IIC	– International Review of Intellectual Property and Competition Law

KPP	– Kwartalnik Prawa Prywatnego
MTS	– Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości
NAFTA	– The North American Free Trade Agreement (Północno-amerykański Układ Wolnego Handlu)
OAPI	– Organisation Africaine de la Propriété Intellectuelle (Arykańska Organizacja Własności Intelektualnej)
PiP	– Państwo i Prawo
PIPWI UJ	– Prace Instytutu Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Jagiellońskiego
RabelsZ	– Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht
RIDA	– Revue Internationale du Droit d’Auteur
TRIPS	– Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (Porozumienie w sprawie Handlowych Aspektów Praw Własności Intelektualnej)
TS	– Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (wcześniej: Europejski Trybunał Sprawiedliwości, wcześniej: Trybunał Sprawiedliwości Wspólnot Europejskich)
UNCTAD	– United Nations Conference on Trade and Development (Konferencja Narodów Zjednoczonych ds. Handlu i Rozwoju)
UNESCO	– United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacja Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury)
ZNUJ PWiOWI	– Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z Wynalazczości i Ochrony Własności Intelektualnej
WIPO	– World Intellectual Property Organization (Światowa Organizacja Własności Intelektualnej)
WTO	– World Trade Organization (Światowa Organizacja Handlu)
Zb. Orz.	– Zbiory orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości

WSTĘP

Ochrona praw autorskich polega przede wszystkim na zapobieganiu nielegalnemu korzystaniu z rezultatów cudzej twórczości. Jeżeli zatem uwzględnimy fakt, że odpowiednie regulacje krajowe mają z natury rzeczy ograniczony zasięg terytorialny, to pierwszoplanowe znaczenie należy przypisać rozwojowi współpracy międzynarodowej w dziedzinie ochrony wspomnianych praw. Regulacje traktatowe określają bowiem zakres uprawnień przysługujących twórcom w innych państwach. Sedno sprawy tkwi jednak przede wszystkim w tym, że chronologicznie późniejsze umowy międzynarodowe o zasięgu powszechnym – niezależnie od ich fragmentarycznego lub kompleksowego charakteru – aktualizują oraz doskonalą wcześniejsze rozwiązania w tym zakresie.

Dążenia do zwiększenia efektywności uniwersalnej ochrony praw autorskich uzasadnia w głównej mierze coraz łatwiejszy dostęp do rezultatów cudzej twórczości. Rozpowszechnianie utworów nie jest już bowiem uzależnione od ich materialnych nośników, gdyż postęp techniczny sprawił, że przedmioty praw autorskich są najczęściej rozpowszechniane w postaci zapisu cyfrowego. Nieograniczony staje się zatem także przestrzenny zasięg wspomnianego rozpowszechniania.

Podstawowym celem niniejszej pracy jest zatem próba weryfikacji, czy standardy uniwersalne obowiązujące u progu trzeciej dekady XXI w. zapewniają dostateczną ochronę zarówno gospodarczych, jak i osobistych interesów podmiotów praw autorskich. System uniwersalny z natury rzeczy wywiera bowiem istotny wpływ zarówno na regulacje o zasięgu regionalnym lub subregionalnym, jak i na ustawodawstwa państw będących stronami traktatów o powszechnym zasięgu oddziaływania. Nie chodzi przy tym wyłącznie o konkretyzację ogólnych postanowień traktatów o uniwersalnym zasięgu, czyli

dostosowywanie ich postanowień do lokalnych możliwości i potrzeb. W praktyce w grę może bowiem wchodzić również tworzenie swego rodzaju modeli wzorcowych, które – przez naśladowanie ich w innych regionach oraz państwach – przyczynić się mogą do udoskonalenia istniejących już reguł ogólnych lub rozwiązania problemów, które nie stanowiły jeszcze przedmiotu regulacji traktatowych. Dlatego w poniższym studium przeprowadzono analizę najważniejszych unormowań wielostronnych umów międzynarodowych, których całość kształt tworzy ramy uniwersalnego systemu ochrony praw autorskich.

Niniejsza monografia została w części oparta na publikacji pt. *Traktatowa ochrona praw autorskich i praw pokrewnych*, która ukazała się nakładem wydawnictwa Wolters Kluwer Polska w 2007 r. W recypowanym zakresie została ona jednakże odpowiednio zaktualizowana i rozszerzona o analizę najnowszych regulacji traktatowych, tak by prezentowany stan prawny i faktyczny odpowiadał realiom roku 2020.

ROZDZIAŁ I

TRAKTATOWE PODSTAWY UNIWERSALNEGO SYSTEMU OCHRONY PRAW AUTORSKICH

1. UWAGI WPROWADZAJĄCE

Prawa autorskie i związane z nimi prawa pokrewne stanowią komponent zespołu norm chroniących dobra niematerialne o charakterze intelektualnym. Dobra tego rodzaju, pod wpływem Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej z 1967 r.¹, przyjęło się nazywać własnością intelektualną². Określenie to wywodziło się z używanych wcześniej terminów „własność przemysłowa” oraz „własność literacka i artystyczna”. Użyte w nich słowo „własność” służyło podkreśleniu majątkowego i bezwzględnego charakteru uprawnień odnoszących się do wynalazków, znaków towarowych oraz utworów literackich i muzycznych.

Należy odnotować, że o ile prawa własności przemysłowej służą przede wszystkim ochronie przed nieuprawnionym używaniem rozwiązań technicznych lub oznaczeń towarów i usług, to prawa autorskie

¹ Dz. U. z 1975 r. Nr 9, poz. 49.

² Zgodnie z art. 2 Konwencji o ustanowieniu Światowej Organizacji Własności Intelektualnej do praw własności intelektualnej – oprócz praw autorskich i pokrewnych – zalicza się także prawa odnoszące się do wynalazków, odkryć naukowych, wzorów przemysłowych, znaków towarowych i usługowych, ochrony przed nieuczciwą konkurencją, jak również do nazw i oznaczeń handlowych.

chronią przed niedozwolonym korzystaniem z twórczości. Prawa autorskie można zatem określić jako ogół uprawnień zapewniających twórcom ochronę ich interesów osobistych i majątkowych wynikających z faktu stworzenia określonego dzieła (utworu). W konsekwencji francuskie określenie *droits d'auteur* (prawa autora) lepiej odzwierciedla osobisty charakter tych uprawnień niż bezosobowe i nieprecyzyjne angielskie określenie *copyright*, które oznacza przede wszystkim prawo autora do wyrażania zgody – lub jej odmowy – na powielanie oraz używanie dzieła.

Jeżeli chodzi o prawo wewnętrzne, to różnice w ujęciu praw autorskich wywarły wpływ na ukształtowanie się dwóch systemów ich ochrony, mianowicie eurokontynentalnego oraz anglosaskiego. W wywodzącym się z francuskiej tradycji prawnej systemie *droit d'auteur* pierwszoplanową rolę przypisuje się ochronie osobistej więzi twórcy z jego dziełem. W tym ujęciu prawo autora zakotwiczone jest w koncepcji prawa natury, w odróżnieniu od systemu anglosaskiego, który bliższy jest ideom pozytywizmu. System *copyright* bardziej niż na procesie twórczym koncentruje się natomiast na własnościowym charakterze praw autorskich, kładąc nacisk na uprawnienie podmiotu praw do wyrażania lub niewyrażania zgody na kopiowanie oraz używanie danego utworu³. Konstrukcja anglosaska ustanawia więc nie tyle prawo autorskie nierozzerwalnie związane z osobowością twórcy dzieła, co wiązkę ograniczonych czasowo uprawnień majątkowych, które wszystkie razem, jak i każde z osobna, mogą stać się przedmiotem obrotu handlowego⁴. Można więc spotkać się z opinią, że o ile system kontynentalny nakierowany jest na ochronę interesów samego twórcy i jego więzi z dziełem, o tyle system anglosaski *ex lege* przedkłada ponad indywidualny interes autora korzyści ogółu społeczeństwa⁵.

³ Por. A. Strowel, *Droit d'auteur et copyright. Divergences et convergences*, Paris–Bruxelles 1993, s. 21; J.M. Cavendish, *A handbook of copyright in British publishing practice*, London 1974, s. 2; A. Françon, *Authors' Rights Beyond Frontiers: A Comparison of Civil Law and Common Law Conceptions*, RIDA 1991, nr 149, s. 10–16.

⁴ Por. R. Arnold, *Performer's Rights*, London 1997, s. 8.

⁵ Por. J.C. Ginsburg, *A Tale of Two Copyrights: Literary Property in Revolutionary France and America*, s. 132 oraz F.W. Grosheide, *Paradigms in Copyright Law* (w:)

Jeśli chodzi o dążenie do pogodzenia wspomnianych koncepcji, to znalazły one swoje odzwierciedlenie w podstawowych normach dotyczących ochrony praw człowieka, mianowicie w art. 27 ust. 2 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, która przyznaje każdemu człowiekowi „prawo do ochrony **moralnych i materialnych** korzyści wynikających z jakiejkolwiek jego działalności naukowej, literackiej lub artystycznej”⁶, oraz w art. 15 ust. 1 lit. c Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, który uznaje prawo autora do „korzystania z ochrony interesów **moralnych i materialnych**, wynikających z wszelkiej twórczości naukowej, literackiej lub artystycznej”⁷.

Przyjęte we wspomnianych unormowaniach rozróżnienie moralnych i materialnych interesów twórców obliguje więc do zapewnienia autorom uprawnień o charakterze osobistym i majątkowym⁸.

Warto także zaznaczyć, że w Protokole z San Salvador do Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka dotyczącym praw gospodarczych, socjalnych i kulturalnych z dnia 17 listopada 1988 r. zamieszczono następujące postanowienie: „Państwa-Strony (...)

Of Authors and Origins. Essays on Copyright Law, red. B. Sherman, A. Strowel, Oxford 1994, s. 207.

⁶ Mimo oporu Stanów Zjednoczonych, za sprawą Francji, uwzględniono w tym unormowaniu potrzebę ochrony nie tylko interesów majątkowych autora, lecz także jego osobistej (moralnej) więzi z dziełem – por. J. Morsink, *The Universal Declaration of Human Rights. Origins, Drafting, and Intent*, Philadelphia 1999, s. 220–222.

⁷ Teksty w: *Prawo w stosunkach międzynarodowych. Wybór dokumentów*, oprac. S. Bieleń, Warszawa 2004, s. 226 i 246.

⁸ Niekiedy w literaturze wyróżnia się, oprócz systemów *droit d’auteur* oraz *copyright*, trzeci komplementarny ustrój ochrony praw autorów, który opierając się na założeniach obydwu omówionych koncepcji, dodaje do nich własne elementy charakterystyczne tylko dla ustawodawstwa danego państwa (tak stało się np. w Chinach lub Japonii). Jednak reżim ochrony praw autorskich obowiązujący w tych krajach należy uznać za pochodny w stosunku do systemu anglosaskiego oraz kontynentalnego (por. J.A.L. Sterling, *World Copyright Law*, London 2003, s. 15; H. Shirata, *The Origin of Two American Copyright Theories: A Case of the Reception of English Law*, „Journal of Arts Management, Law & Society” 2000, nr 3, s. 193 i n.).

uznają prawo każdej osoby (...) do korzystania z ochrony interesów niemajątkowych i majątkowych wynikających z jakiegokolwiek twórczości naukowej, literackiej lub artystycznej, której jest autorem”⁹. Nie ulega zatem wątpliwości, że interesy niemajątkowe można utożsamiać z interesami moralnymi, których naruszenie godzi zawsze w osobiste prawa twórcy.

Na uwagę zasługuje również fakt, że art. 6bis ust. 1 aktu paryskiego Konwencji berneńskiej o ochronie dzieł literackich i artystycznych z 1971 r. postanawia, że „niezależnie od praw majątkowych autora, a nawet po przeniesieniu tych praw, autor zachowuje prawo dochodzenia autorstwa dzieła oraz sprzeciwienia się wszelkiemu zniekształceniu, okaleczeniu lub innej zmianie albo wszelkiemu innemu działaniu na szkodę dzieła, które mogłyby przenieść ujmę jego czci lub dobremu imieniu”¹⁰.

W doktrynie oraz w praktyce rozróżnia się ponadto uprawnienia, które funkcjonują w związku z prawami autorskimi. Służą one ochronie osób, których działania wykazują znaczne podobieństwo do działalności twórczej (jak np. wykonawców utworów). Chronią one także interesy podmiotów – przede wszystkim przedsiębiorców – które podejmują czynności o charakterze organizacyjnym bądź technicznym, związane z eksploatacją twórczości (jak np. w przypadku producentów fonogramów). W Polsce wspomniane uprawnienia przyjęło się nazywać prawami pokrewnymi¹¹, choć trafniej ich specyfikę wydaje się odzwierciedlać angielskie określenie „prawa sąsiednie” (*neighbouring rights*)¹². Uprawnienia te nie wykazują bowiem bezpośredniego pokrewieństwa z prawami autorskimi¹³,

⁹ Cyt. za: T. Jasudowicz (red.), *Wspólny standard do osiągnięcia – stan urzeczywistnienia*, Toruń 1998, s. 555.

¹⁰ Dz. U. z 1990 r. Nr 82, poz. 474.

¹¹ Por. ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych z dnia 4 lutego 1994 r. (tekst jedn.: Dz. U. z 2019 r. poz. 1231).

¹² Ponieważ w polskiej doktrynie i praktyce uprawnienia te przyjęło się określać mianem „praw pokrewnych”, w niniejszej pracy w odniesieniu do tych uprawnień używa się tego określenia.

¹³ Por. J.A.L. Sterling, *World Copyright...*, s. 19.

choć pozostają w bliższym lub dalszym związku z działalnością twórczą i stosuje się do nich niektóre unormowania dotyczące praw autorskich¹⁴.

Wypada także odnotować, że o ile w systemie prawa kontynentalnego prawa pokrewne stanowią odrębny od praw autorskich zespół uprawnień¹⁵, o tyle w systemie anglosaskim zazwyczaj nie dokonuje się takiego rozróżnienia, traktując prawa pokrewne jako uprawnienia wchodzące w zakres autorskich praw majątkowych. Z tego powodu wytyczenie granicy między prawami autorskimi a prawami pokrewnymi w skali uniwersalnej jest bardzo utrudnione¹⁶.

Wskazane podobieństwa nie pozwalają jednak na skonstruowanie kompleksowej definicji praw autorskich i pokrewnych. Przeszkodą w jej sformułowaniu jest niejednorodny charakter uprawnień zaliczanych do kategorii praw pokrewnych. Ich związek z prawami autorskimi jest bowiem często powierzchowny, gdyż wynika nie tyle z ich więzi z twórczością, co z pragmatycznego dążenia prawodawcy do objęcia pewnych dóbr ochroną zbliżoną do prawnoautorskiej. Z tego powodu prawa pokrewne można potraktować jako odrębną grupę uprawnień, których ramy podlegać będą częstym zmianom, w zależności od społecznych potrzeb rozszerzenia zakresu oddziaływania reguł rządzących prawami autorskimi na nowe kategorie dóbr pozbawionych twórczego charakteru¹⁷.

Między innymi z tych względów w niniejszej pracy skoncentrowano się na analizie regulacji dotyczących prawa autorskiego

¹⁴ Por. A. Kopff, *Prawa pokrewne i sąsiednie*, ZNUJ PWiOWI 1993, nr 61, s. 24.

¹⁵ Znajduje to swoje odzwierciedlenie w prawie Unii Europejskiej – por. dyrektywa 2006/116/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. w sprawie czasu ochrony prawa autorskiego i niektórych praw pokrewnych (wersja ujednolicona) (Dz. Urz. L 372 z 27.12.2006, s. 12).

¹⁶ M. Czajkowska-Dąbrowska (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 13, *Prawo autorskie*, red. J. Barta, Warszawa 2017, s. 459.

¹⁷ Por. WIPO, *Glossary of Terms of the Law of Copyright and Neighbouring Rights*, Geneva 1980, s. 167; J. Barta, R. Markiewicz, *Prawo autorskie i prawa pokrewne*, Kraków 2007, s. 103–104; S.M. Stewart, *International Copyright and Neighbouring Rights*, London 1989, s. 185–190; D. Lipszyc, *Copyright and neighbouring rights*, Paris 1999, s. 352.

w wąskim znaczeniu tego pojęcia. Ewolucja światowego systemu ochrony praw pokrewnych wymaga natomiast odrębnej analizy systemowej.

2. AKT PARYSKI KONWENCJI BERNEŃSKIEJ O OCHRONIE DZIEŁ LITERACKICH I ARTYSTYCZNYCH

2.1. GENEZA

W porządku prawnym świata antycznego nie istniało pojęcie prawa autorskiego jako systemu norm prawa, jak również nieznane było pojęcie dzieła jako niematerialnego przedmiotu praw twórców. Istniejące normy odnosiły się więc tylko do ochrony własności materialnych nośników dzieł, takich jak rękopisy lub rzeźby, oraz do dopuszczalności obrotu tymi przedmiotami¹⁸.

Również w średniowieczu nie rozwijano szerzej myśli o ochronie interesów twórcy¹⁹. Wydarzeniem, które dało impuls do zmian w sposobie podejścia do tej problematyki, stało się dopiero wynalezienie przez Jana Gutenberga w 1455 r. ruchomej czcionki drukarskiej. Wynalazek ten umożliwił na niespotykaną wcześniej skalę zwielokrotnianie, a co za tym idzie – udostępnianie szerokiej rzeszy osób fizycznych nośników dzieł piśmienniczych, również takich, które zawierały poglądy nie do zaakceptowania dla ówczesnych monarchów (tyczyło się to przede wszystkim myśli Reformacji). W konsekwencji władze postanowiły wprowadzić cenzurę polegającą na ustanowieniu generalnego zakazu druku dzieł bez zezwolenia, którego udzielano poprzez nadanie tzw. **przywilejów** drukarskich i księgarskich. Przywileje te gwarantowały drukarzowi ograniczony w czasie (najczęściej

¹⁸ S. Grzybowski (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 13, *Prawo autorskie*, red. J. Bar-ta, Warszawa 2017, s. 1; A. Kopff, *Wpływ postępu techniki na prawo autorskie*, ZNUJ PWiOWI 1988, nr 48, s. 11.

¹⁹ Do nielicznych wyjątków od tej reguły należy apostrofa, jaką zamieścił Elke von Repkov w przedmowie do *Zwierciadła Saskiego*.

od roku do lat 10) monopol na druk i sprzedaż egzemplarzy dzieł udostępnianych przez niego po raz pierwszy publiczności²⁰. Jak zauważa S. Grzybowski, zarówno przywileje, jak i rodzący się w tym czasie system norm ogólnych nie miały jednak na celu ochrony interesów twórców, lecz zabezpieczenie interesów przedsiębiorców-drukarzy, których zyski były źródłem realizacji wpływów fiskalnych z tytułu opłat za udzielenie przywileju²¹.

Oprócz konieczności uzyskania przywileju władze wielu państw nakładały na wydawców wymóg złożenia w specjalnym depozycie kopii każdej drukowanej publikacji. Tak działo się w Anglii, gdzie każde dzieło musiało zostać złożone do rejestru prowadzonego przez tamtejszą gildię księgarzy – Stationers' Company, której przyznano prawny monopol na druk książek²². Pod koniec XVII w. w wyniku zaistniałych podczas rewolucji angielskiej przemian ustrojowych i politycznych, utraciła moc ostatnia ustawa utrzymująca dotychczasowy system kontroli druku. W konsekwencji przedstawiciele gildii księgarzy zwrócili się do parlamentu o ustanowienie nowego aktu prawa, który przywróciłby im utracone przywileje. W odpowiedzi parlament w 1710 r. uchwalił tzw. **Statut Królowej Anny**, który reaktywował wcześniejsze uprawnienia gildii, a ponadto, ku zaskoczeniu jej członków, umożliwił każdej zainteresowanej osobie – w tym również autorowi utworu – uzyskanie ograniczonego w czasie prawa sprzeciwienia się kopiowaniu dzieła piśmienniczego, czyli tzw. *copyright*. Przyjmuje się, że statut ten był pierwszym na świecie aktem prawnym przyznającym uprawnienia autorskie twórcom dzieł.

Również w innych państwach, w związku z nadużyciami związanymi z udzielaniem przywilejów, zaczęły torować sobie drogę oświeceniowy pogląd głoszący, że twórca winien być uważany za

²⁰ Po raz pierwszy przywilej taki nadano 18 września 1469 r. niemieckiemu drukarzowi Janowi ze Spirzy, któremu senat Rzeczypospolitej Weneckiej przyznał na 5 lat monopol druku listów Cycerona i Pliniusza Młodszeo.

²¹ S. Grzybowski (w:) *System Prawa Prywatnego*, t. 13, s. 3–4.

²² G. Hammond, *The Legal Protection of Ideas – Part 1* (w:) D. Bainbridge: *Cases and Materials in Intellectual Property Law*, London 1999, s. 4; A. Latman, *Howell's Copyright Can*, Washington 1962, s. 2.

właściciela utworu, tak jak za właściciela uważany był ten, kto wykonał rzecz materialną, natomiast prawa autorskie nie powinny być aktem łaski monarszej, ale emanacją prawa ogólnego przysługującego autorowi nowego dzieła²³. W konsekwencji, pod wpływem myśli filozoficznej W. Warburtona oraz W. Blackstone'a, a przede wszystkim poglądów encyklopedystów – D. Diderota i Woltera, rewolucja francuska przyniosła ze sobą dwie kolejne, niezwykle istotne dla ochrony twórczości, regulacje prawne. Były to dekrety z 1791 r. o wystawianiu dzieł w teatrach i z 1793 r. o ochronie utworów literackich i artystycznych. Przyznawały one twórcom dzieł osobiste i wyłączne prawa decydowania o ich publicznym wykonywaniu i reprodukcji.

Już w pierwszej połowie XIX w. okazało się jednak, że ochrona kształtowana na bazie zasady terytorialności jest niewystarczająca. Dzieła angielskich twórców były bowiem na szeroką skalę bezprawnie rozpowszechniane w Stanach Zjednoczonych Ameryki, zaś utwory francuskojęzyczne – w Belgii, Holandii, Szwajcarii oraz na terenie ówczesnych Niemiec²⁴. W celu zapobieżenia temu procederowi liczne państwa – przede wszystkim należące do Związku Niemieckiego – zdecydowały się na zawarcie **umów dwustronnych**, przyznających ochronę twórcom w oparciu o standard traktowania narodowego. Dzięki temu autorzy korzystali z takiej samej ochrony, jaką prawo drugiego układającego się państwa przyznawało swoim obywatelom.

Warto odnotować, że w 1852 r. we Francji wydano dekret, na mocy którego państwo to jednostronnie przyznało ochronę prawną wszystkim dziełom zagranicznym, niezależnie od miejsca ich publikacji i od faktu udzielenia podobnej ochrony utworom francuskim. Mimo że w wymiarze ideologicznym dekret ten służyć miał wyrażeniu koncepcji nieograniczonego terytorialnie *droit d'auteur*, to w rzeczywistości Francja chciała w ten sposób przekonać inne państwa do

²³ A. Kopff, *Wpływ postępu techniki...*, s. 11; J. Bleszyński, M. Staszów, *Prawo autorskie i wynalazcze*, Warszawa 1983, s. 7.

²⁴ S. Ricketson, J.C. Ginsburg, *International Copyright and Neighbouring Rights. The Berne Convention and Beyond*, Oxford–New York 2006, s. 20.

Dr hab. Maciej Barczewski, prof. UG – kierownik Katedry Praw Człowieka i Prawa Własności Intelektualnej Uniwersytetu Gdańskiego, adjunct Professor w Chicago-Kent College of Law (2007 – 2008), Visiting Researcher na Wydziale Prawa Uniwersytetu w Oksfordzie (2010). Pełnił ponadto funkcję eksperta: Komisji Europejskiej ds. Licencji Publicznej UE, Parlamentu Europejskiego ds. prawa autorskiego oraz Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (ONZ).

Niniejsza monografia jest poświęcona analizie unormowań składających się na uniwersalny system ochrony praw autorskich. Znajomość norm prawa autorskiego o powszechnym zasięgu oddziaływania nabiera bowiem niezwykle istotnego znaczenia w dobie globalnego obrotu twórczością i pełni ważną funkcję zarówno w praktyce prawniczej, jak i w ramach badań naukowych z zakresu prawa własności intelektualnej. Łatwość reprodukcji utworów w formacie cyfrowym sprawia, że twórcy bardziej niż kiedykolwiek są narażeni na wykorzystanie ich dzieł przez nieuprawnione do tego podmioty – zarówno w państwie, w którym po raz pierwszy udostępniono dany utwór, jak i poza jego granicami.

Wydawnictwo
Uniwersytetu Gdańskiego

ISBN 978-83-8206-040-9